

**ЗАКОН ЗА РАЗВИТИЕТО НА АКАДЕМИЧНИЯ СЪСТАВ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
(ЗРАСРБ) – ДЕЙСТВИЕ И ПРОБЛЕМАТИКА**

Андрияна Андреева, Ива Игнатова

Целта на настоящия доклад е да представи основните проблеми в Закона за развитието на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), като паралелно с това постави за разглеждане и съвременните проблеми на науката, продиктувани от комплексното проявление на законодателните несъвършенства и икономическите аспекти на кризата в България.

Развитието на висшето образование в България от Освобождението до днес може да бъде разграничено условно на няколко основни периода, които са обвързани пряко с протичащите към съответния момент обществени процеси в страната.

Първият период е монархически и се свързва със зараждането на светското висше образование в новоосвободената българска държава. Началото му се свързва със създаването на първия български университет. На 1 октомври 1888 г. в Княжество България се открива първото висше училище – Висш педагогически курс, което по-късно става Софийски университет. Като цяло този период отразява възникващата необходимост от създаването на институции на националната идентичност, обслужващи нацията и нейните практически потребности, новосформиращите се държавен апарат и национално стопанство. Този период е възможно да бъде определен като конститутивен, тъй като се характеризира най-вече със създаването на редица висши училища в страната и поставянето на нормативните основи на висшето образование.

Вторият период (социалистически) започва след 1944 г. и продължава условно до 1989 г. В рамките му се наблюдават няколко основните процеса, свързани със:

➤ въвеждането и налагането на съветския образователно-научен модел (след 1947 г.) на тесните специализации и квалификации, които се характеризира с нарушено единство между преподаване и научни изследвания;

➤ началото на научното кариерно развитие на академичния състав в университетите и научните организации е поставено през 1972 г. с приемането на Закона за научните степени и научните звания (ЗНСНЗ)[1].

The paper presents the main problems of the Law for the development of academic staff in the Republic of Bulgaria (LDASRB) and discusses certain contemporary issues of science. It includes also the statistical data covering the period before and after the adoption of the law on the basis of which the authors make critical remarks and give recommendations de lege ferenda to improve the legislation.

Третият период (съвременен) се свързва с демократичните промени в България след 1989 г. и се характеризира с три основни акцента:

➤ в началото се наблюдава тенденция на недостиг на научни кадри и застаряване сред учените поради липса на интерес сред младите хора. Причините за това са комплексни: ниското заплащане; липсата на свобода при избора на работно място; бавен ръст в кариерата и други неактуални и остарели практики при управлението на човешките ресурси;

➤ през март 2000 г. се приема Лисабонската стратегия за развитие на Европейския съюз (ЕС). В този програмен документ се извежда новата стратегическа цел за развитието на общността, отразяваща приоритета и ключовата роля на образованието и науката за социално-икономическото развитие на всяка страна членка. В нея се определя необходимостта от координирано предприемане на мерки в областта на образованието и обучението, насочени към преодоляване на недостига на човешки потенциал в областта на науката и технологиите, както и към ограничаване на отлива на учени към страни с по-динамични икономики;

➤ приемането през м. май 2010 г. на ЗРАСРБ в съответствие с Националната стратегия за развитие на научните изследвания 2020, имащ за цел въвеждането на гъвкави и бързи процедури за придобиване на научни степени и заемането на академични длъжности.

С приемането на ЗРАСРБ на практика бе либерализиран процесът на присъждане на академични степени и длъжности. Близо тригодишният период от приложението на закона дава възмож-

ност да се направят редица изводи, представящи някои положителни и отрицателни страни от неговото действие.

Основната законодателна идея е с приемането на този закон да се извърши синхронизация на системата за развитие на академичния състав със световния опит и в частност с нормативната уредба в ЕС. В тази връзка сравнителният преглед на законодателството на държавите – членки на ЕС, показва, че във всички държави, с изключение на Швеция и Белгия, уредбата на научните степени и научните звания се съдържа в общите закони за висшето образование, а не в специални актове. Наред с тази обща бележка обаче не бива да се отричат и положителните страни на закона:

- оптимизират се сроковете на приключване процедурите по присъждане на научни степени и заемането на академични длъжности;

- децентрализира се системата по присъждане на научни степени и заемането на академични длъжности (след закриването на ВАК), което предоставя възможност висшите училища (ВУ) и научни организации (НО) да създават свои хабилитирани преподаватели. Това, от своя страна, преустановява практиката един преподавател да води лекции в няколко университета едновременно като титуляр;

- уеднаквяват се академичните длъжности в страната;

- безсрочният трудов договор се обвързва със задължително изискване лицето да притежава образователната и научна степен (ОНС) „доктор“ при академичната длъжност „главен асистент“. По този начин се преодолява порочната традиция във висшите учебни заведения на длъжност „асистент“ да работят лица до навършване на пенсионна възраст.

Обобщените данни за заетите у нас академични длъжности „доцент“ и „професор“ през периода 2007–2013 г. са представени на фиг. 1:

Фиг. 1

Данните очертават тенденция за устойчив ръст на броя на лицата, заемащи академични длъжности „доцент“ и „професор“ преди и след влизането на ЗРАСРБ, като темпът на нарастване е в експоненциална зависимост от време след влизане на закона срещу относително линейното нарастване след срива през 2008 г.

По данни от министъра на образованието за последните две години броят на доцентите/професорите е нараснал многократно, а рязкото увеличаване на броя на хабилитираните лица е обратно пропорционално на качеството на преподавателския състав на университетите [2].

Основната идея на законодателя се свързва с установяването на институционална децентрализация при присъждането на научни степени и заемането на академични длъжности. Така се потвърди тенденцията за налагане на академичната автономия като принцип за управление и се дава реална свобода на ВУ и НО в сферата на академичното израстване. Същевременно обаче рамковият закон създава предпоставки за различно тълкуване и прилагане на закона. Три години след приемането му, на база на статистическите данни, административните дела и обмененият опит сред ВУ, могат да се посочат редица пропуски и недостатъци, групирани като процедурни, материалноправни и общи.

Към **процедурните проблеми** се отнасят:

- няма конкретизирани процедури и правила за разглеждане на жалби по обявени, текущи и завършили процедури;

- липсва яснота за това, дали факултетните съвети (ФС) са обвързани с решенията на научните журита (НЖ), т.е. липсва конкретика дали при положително решение на НЖ ФС може да гласува отрицателно;

- не е изяснено дали подлежи на обжалване по съдебен ред решението на ФС поради разминаването на понятията „орган на управление на ВО“ (чл. 38 ЗВО) и „орган на ВО“ (чл. 32 ЗРАСРБ);

- МОН играе роля само на страничен наблюдател и регистратор на събития, без да има пряко участие в процедурите по реализацията на закона;

- не е пояснено дали след придобиването на ОНС „доктор“ от асистент, срочният трудов договор автоматично да премине в безсрочен. В закона се предоставя единствено възможност на лицето, придобило ОНС „доктор“, да се яви на конкурс за заемане на академична длъжност „главен асистент“;

- тежка и тромава е процедурата за заемане на академична длъжност „главен асистент“ предвид на това, че лицето – кандидат за тази длъжност, е било докторант, държало е докто-

рантски минимума и е защитило дисертационен труд. Към настоящия момент в някои НО има разработени конкретни правила за заемането на академична длъжност „главен асистент“ съгласно които, въпреки регламентите в закона, че заемането ѝ става с конкурс и изпит, се допуска заемането да става чрез представяне на мотивационно писмо, което се разглежда от научното жури;

➤ липсва информираност и прозрачност при формирането на журитата. Обичайно е като член на катедрения съвет самият кандидат за заемане на академична длъжност да участва във формирането на състава на научното жури, въпреки че според закона конкурсите за заемане на академични длъжности трябва да са анонимни;

➤ няма яснота към кой момент от обявяването на конкурса за заемане на академични длъжности следва да се определи със заповед съставът на научните журита;

➤ няма конкретика и устойчива практика по отношение на това, кога започва да тече срокът на членовете на НЖ за писане на рецензии и становища. Нормата на закона указва срок два месеца от определянето на състава на научното жури със заповедта на ректора, а не от избора им за рецензенти на първото заседание на журито;

➤ налице е различно тълкуване на срока, в който изготвените рецензии и становища следва да бъдат публикувани на сайта на ВУ или НО;

➤ има възможност заключителните заседания да се провеждат неприсъствено, без да е регламентиран минимален брой присъстващи членове на НЖ, което означава, че е достатъчно само председателят на журито да присъства на второто заседание.

В групата на **материалноправните недостатъци** се включват:

➤ липса на единни държавни изисквания за заемането на академични длъжности „доцент“ и „професор“. Тази празнота в националната нормативна уредба е предпоставка за разнопосочна практика на ВУ и НО в зависимост от различните критерии, заложили във вътрешната им нормативна уредба. Законодателната празнота в регламентирането на общовалидни държавни изисквания за получаване на научните степени и заемане на академичните длъжности е обстоятелството, компрометиращо приложението на ЗРАСРБ.

➤ противоречие в закона по отношение на легитимността на хабилитираните академични длъжности (АД). От една страна, заемащите АД „доцент“ и „професор“ са на академични длъжности към ВУ, към което са на основен трудов договор и преминаването им на същата АД в друго ВУ е на практика невъзможно [3]. Същевременно фактът на поканването им за външни

членове на научни журита в качеството им на доценти и професори се явява акт на признаване на тяхната академична длъжност.

➤ поставеният проблем за легитимността има и друг не по-малко значим аспект. При настоящата децентрализация всяко ВУ или НО присъжда звания и степени според собствени, различаващи се значително едни от други, правила („минимални изисквания“). Академичните звания се обвързват със заемане на академична длъжност в съответната научна институция и са валидни само в нея. В момента акредитацията на даден университет, на факултетен или на научен съвет зависи съществено от броя на хабилитираните лица. Това обстоятелство играе съществена роля при вземането на решения от страна на рецензентите и на журито.

Безспорно е, че приемането на ЗРАСРБ е законодателна стъпка за съвременен нормативен разрешаване на отлагани от двадесет години проблеми на българското висше образование и академичното израстване. След тригодишното му прилагане обаче и възникващите непрестанно казуси остава усещането, че в този си вид новият закон създава повече проблеми, отколкото решава.

На този фон биха могли да се направят следните препоръки за усъвършенстване на законодателната материя:

➤ въвеждане на единни критерии за заемане на всяка академична длъжност;

➤ създаване на изрична законова регламентация за трансформиране на срочния договор на асистентите в безсрочен при придобиване на ОНС „доктор“;

➤ олекотяване на процедурата за заемане на академична длъжност „главен асистент“;

➤ при конкурси за заемане на академичните длъжности „доцент“ и „професор“ ръководителят на катедрата да е член на научното жури по право, защото катедрата обявява конкурса за своите нужди;

➤ формирането на състава на научното жури да се извършва в точно определен срок;

➤ срокът за изготвяне на рецензии и становища от членовете на научното жури да започва от момента на избора на председател и определянето на рецензенти;

➤ изрично да се регламентира възможността за неприсъствено провеждане на заседанията на научното жури само във връзка с неговото първо заседание.

➤ да се създаде Национална комисия в ролята на контролен орган. За целта би могъл да се ползва румънският опит. Приетият през 2009 г. либерализиращ закон в Румъния довежда да

избирането на над 3000 професора в рамките на една година, поради което е отменен през 2011 г. С новия румънски закон се създава Национален съвет за научни изследвания към Министерския съвет и Национална комисия за атестация на титлите, дипломите и университетските сертификати. Формулирани са прецизни и високи критерии за оценка.

Наред с отправените препоръки за изменения в нормативната уредба считаме, че паралелно трябва да се работи и за едно по-широко разбиране на растежа в кариерата при научните работници. До настоящия момент той се свързва приоритетно с научната и научно-преподавателската кариера в университетите. В съвременното общество съществува многообразие в условията и формите на растеж и потребност от използване на научния потенциал в реалния икономически живот.

Използвана литература

1. Закон за научните степени и научните звания. Обн. ДБ, бр. 36 от 9.05.1972 г., ДВ, бр. 54/04.07.2000 г., отм., бр. 38 от 21.05.2010 г.

2. Клисарова, А. В. “Сега”, бр. 4761 (184) от 09 август 2013 г.)

3. Закон за развитие на академичния състав в Република България. Обн. ДВ, бр. 38 от 21.05.2010 г.; изм. с Решение № 11 на Конституционния съд на РБ от 5.10.2010 г. – бр. 81 от 15.10.2010 г.; изм. и доп. бр. 101 от 28.12.2010 г., изм. бр. 68 от 2.08.2013 г., в сила от 2.08.2013 г.

4. Закон за висшето образование. Обн. ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г., бр. 68 от 2.08.2013 г., в сила от 2.08.2013 г.

5. Правилник за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България. ПМС 202 от 10.09.2010 г., обн. ДВ, бр. 75 от 24.09.2010 г.

6. Наредба за държавните изисквания за приемане и обучение на докторантите. Обн. ДВ, бр. 90 от 3 ноември 2000 г., изм. ДВ, бр. 78 от 7 септември 2004 г.

7. Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020. Решение на НС. Обн. ДВ, бр. 62 от 12.08.2011 г.

8. <http://vak.ed.gov.ru/ru/about/> (01.10.2013 г.)

9. <http://vak.org.by/> (01.10.2013 г.)

10. <http://blog.vidinsky.com/?p=63> (03.10.2013 г.)

11. <http://groups.yahoo.com/neo/groups/bulgarian-scienceproblems/conversations/topics/6465> (03.10.2013 г.)

За контакти:

доц. д-р Андрияна Андреева
ИУ–Варна, катедра „Правни науки”
e-mail: a.andreeva@ue-varna.bg

Ива Игнатова
ИУ–Варна, ръководител отдел НИДД
e-mail: doktoranti@ue-varna.bg